

УДК 811.161.2'367.335

Олійник Е. В.,
кандидат філологічних наук,
Бердянський державний педагогічний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ З'ЯСУВАЛЬНИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МОВІ ПРЕСИ

Сучасна українська мова має величезний арсенал синтаксичних конструкцій, котрі виступають важливими стилетвірними засобами, пов'язаними зі змістом, жанром та адресованістю висловлення. Стилїстичні вимоги сучасного суспільства найповніше віддзеркалює мова засобів масової інформації, серед яких чільне місце належить пресі. Газетній мові властиве поєднання елементів різних стилів і разом з тим збереження її цілісності, що зумовлює функція впливу на читача, якій підпорядковані інформативна та естетична функції мови.

В останні роки публіцистичне мовлення дуже змінилося внаслідок реформування соціально-політичного життя, утвердження й розвитку української мови як державної, що призвело до зміни соціального статусу засобів масової інформації. Мова газет дає невичерпний матеріал для спостереження за виражальними засобами сучасної української мови, особливе місце серед яких посідають з'ясувальні складнопідрядні речення.

Дослідженням структури та семантики з'ясувальних конструкцій займалися багато науковців. Загальнотеоретичні проблеми названих конструкцій знайшли відбиття у працях В. А. Белошапкової, Н. С. Валгіної, І. Р. Вихованця, М. У. Каранської, С. Є. Крючкова, Л. Ю. Максимова, Н. М. Сергєєвої, І. І. Слинька, А. І. Студневої та ін. Проте бракує наукових розвідок щодо вивчення стильової специфіки цих речень, що зумовлює актуальність дослідження.

Як було зазначено, особливість цього стилю полягає в поєднанні інформативної функції мови та експресивності висловів як засобу досягнення максимального впливу на аудиторію. Ці функції супроводжуються реалізацією в публіцистиці таких комунікативних завдань: констатація фактів; опис і конкретизація; аргументація; встановлення контактів; вплив на масову аудиторію [3, 43]. Реалізація цих функцій передбачає використання набору мовних засобів всіх рівнів, які відносяться безпосередньо до публіцистики, в тому числі досліджуваних нами конструкцій. Проте в статті ми не можемо розглянути всі семантичні різновиди означених структур, що активно функціонують у пресі, тому мета нашої розвідки полягає у вивченні семантичних особливостей з'ясувальних речень *інтелектуальної діяльності*, що формуються опорними словами зі значенням **мислення, судження; знання; висновку, рішення**, які, на нашу думку, найповніше втілюють інформативну функцію газетного стилю.

З'ясувальні речення об'єднуються в один структурно-семантичний тип на основі незаміщеності граматичної позиції в головній частині, обумовленої валентними властивостями опорних слів, що потребують доповнення їх структурно-змістової недостатності.

Опорними компонентами головної частини з'ясувального складнопідрядного речення зі значенням **мислення, судження** виступають лексеми, які виражають

здатність людини міркувати, роздумувати, що являє собою відображення об'єктивної дійсності в поняттях, судженнях, висновках, наприклад: *розуміти, зрозуміти, тямити, втямити, не можу добрати, думати, бачити* (у значенні думати), *гадати, вгадати, здогадатись, передбачати, збагнути, вважати, забути, пам'ятати, згадати, пригадати, усвідомити, уявити, міркувати, відомо, ясно, безумовно, очевидно* тощо.

У таких реченнях передається процес думання – розмірковування над чим-небудь; мислення [4, т. 2, 434] та судження – думка про щось; виклад своїх думок, поглядів [4, т. 9, 824]. У газетній публіцистиці ми подибуємо речення, що характеризуються значенням “мислення”, “судження”, і мають такі види реалізації:

1. Речення з семантикою розуміння / нерозуміння думок, вчинків, почуттів об'єкта / суб'єкта, фактів, подій, що відбуваються з суб'єктом / об'єктом, навколишнім середовищем: *Віктор Ющенко не зрозумів, що могутність полягає не у владі, не в кількості повноважень, не в ресурсах, а в людях* (“Київ”, 21.12.2009); *Я дуже поважаю всі політичні моменти й розумію, що якщо величезна частина населення країни живе у селі, то справді дуже важко управляти всіма цими процесами* (“Київ”, 30.09.2008); *Нам треба зрозуміти, що найефективнішим механізмом безпеки є п'ята стаття Вашингтонського договору Північно-атлантичного альянсу* (“Київ”, 04.12.2009); *І відразу стає ясно, що мав на увазі Микола Азаров, кажучи про підвищення відповідальності платників податків* (“Київ”, 12.05.2007); *Свого часу ми так переймалися гігантоманією, що довго не могли втямити, як можна складати яйця у різні кошики* (“Київ”, 29.09.2007).

2. Речення зі значенням здогаду, попередньої думки, висновку, зробленого завдяки розумовій діяльності. Суб'єкт або група людей можуть зробити висновок стосовно себе, певної події, об'єкта: *Я не вважаю, що це може тривати довго* (“Київ”, 21.04.2009). Висновок може формулюватися як констатація факту: *Не заперечуючи необхідності наступу Червоної армії на Україну, вони вважали, що він повинен мати характер воєнно-технічної допомоги українській революції* (“Київ”, 23.04.2010); *Гадаю, що це явище універсальне, характерне для всіх країн світу* (“Київ”, 30.08.2008). Висновок, зроблений об'єктом, може цікавити суб'єкта й бути висловленим у формі питання: *Ви вважаєте, що ці президентські вибори можуть стати межею неповернення?* (“Львів”, 25.12.2009); *Як ви вважаєте, чи може Румунія через кілька років висунути Україні територіальні претензії?* (“Київ”, 11.12.2009); *Чи не гадаєте ви, що новообрані депутати повинні набути певних знань?* (“Віче”, 05.10.2011).

3. Речення з семантикою обмірковування подальших дій і вчинків, думок суб'єкта: *Понад рік суд роздумував, як йому вийти з цієї ускладненої до краю ситуації* (“Дзеркало тижня”, 18.07.2012); *Дорогою додому розмірковував над тим, скільки ще годиться зробити для того, щоб культурна й інтелектуальна комунікація зі світом з українського боку набувала відповідального професійного оснащення, бо лише воно може стати вагомим аргументом для партнерських взаємин* (“Львів”, 23.11.2010); *Слід обміркувати, який варіант вибере місцевий депутат – ставленик громади, і як вчинить людина, котра не заінтересована*

опікуватися добробутом громади (“Віче”, 13.06.2010); **Ми не будемо дискутувати**, чи коректно взагалі говорити про таке поняття, як “призупинення процесу підготовки про підписання”, про використання для цього такого типу документа, як розпорядження КМУ, про зміст обґрунтування рішення питаннями національної безпеки та необхідності “формування належного рівня внутрішнього ринку, який забезпечував би паритетні відносини між Україною та державами – членами Європейського Союзу” (останнє можна тлумачити як відмову від євроінтеграції на найближчі 20 років) (“Дзеркало тижня”, 13.04.2013).

4. Речення з семантикою згадування, нагадування фактів, подій, інформації: Вона **згадала**, що напередодні слідчий КДБ повідомив їй про арешт Ірини і розмірковував, що вони з Володимиром Трохимовичем – люди немолоді, і якщо в них немає фізичних або матеріальних можливостей, то про малюка подбає держава (“Київ”, 14.01.2011); Люцина Юрїївна **пригадала**, що восени Андрій зустрівся з Грищенком, коли той був у Мінську, але більше про українського міністра вона нічого не чула (“Київ”, 28.01.2011); Практика минулих років дозволяє **нагадати**, як часто думка ДПАУ розходилася з думкою судових органів (“Київ”, 12.05.2007); Я **пам’ятаю**, як у 2003-му він казав про те, що “хтось уміє грати в шахи, а хтось не вміє” (“Київ”, 20.08.2005); **Пам’ятаю**, що я ці книжки прочитала на одному диханні, була ними захоплена і все було для мене зрозуміле (“Дніпропетровськ”, 12.12.2010); Дмитрові Васильовичу **запам’яталося**, як у десятому класі його обрали комсоргом класу – тихий хлопчик, добре навчався (“Київ”, 24.04.2010).

5. Речення зі значенням усвідомлення / неусвідомлення певних вчинків, подій, інформації: Переглядаючи ці фото, я **збагнула**, чому річницю революції було вирішено святкувати як День Свободи, а не, скажімо, День Помаранчевої революції чи День Майдану (“Львів”, 23.11.2010); Я нарешті **збагнув**, що ж насправді мене відштовхнуло у вітчизняній освіті (“Київ”, 25.01.2008); Хлопчина одразу **не збагнув**, де знаходиться, але запах свіжої постільної білизни та її приємний дотик до його незвично чистого тіла враз нагадали про події минулого дня (“Дніпропетровськ”, 14.02.2010); Отож, настав час **усвідомити**, що українці не мають іншої альтернативи, аніж гідно й адекватно відповідати на інформаційні виклики сучасності (“Львів”, 17.12.2009); У 2008-му пролунав похоронний подзвін, і я тільки тоді **усвідомив**, що це не та людина, за котру рвав горло на Майдані (“Київ”, 05.02.2010); Я **думаю**, що після Помаранчевої революції разом з дітьми житиму в Європі, але цього не сталося (“Львів”, 23.11.2010).

6. Речення зі значенням здогаду, припущення, зроблених на основі власних спостережень: Спочатку, коли я тільки почав знайомитися з цією нормою, мені **здалося**, що вона не зовсім відповідає Конституції та духу закону (“Київ”, 11.06.2005); Не важко **здогадатися**, що “сильна” особистість, авторитарний керівник, ставши “слабким” за повноваженнями президента, буде намагатися змінити конституційні правила гри під себе (“Київ”, 08.12.2009); Сьогодні вже **очевидно**, що до чемпіонату Європи з футболу в 2012 році метрополітен в Донецьку не побудують (“Київ”, 14.11.2009); От Арсеній Яценюк уже **припустив**, що йдеться про “російський план контролю над українською газотранспортною

системою” (“Львів”, 17.11.2009); Нещодавно Сарацин навіть **допустив**, що “не так важко отримати увагу”, якщо тільки в цьому є потреба (“Київ”, 12.10.2010); Щось **підказувало** режисеру, що потрібно емоційно жорсткіше підійти до певного фрагмента, ролі (“Київ”, 09.12.2010); Смішно **подумати**, що хтось, виходячи з колгоспу, міг продати свій не виділений у натурі пай у ньому або вимагати для себе якусь матеріальну компенсацію (“Київ”, 21.04.2007).

7. Речення з семантикою передбачення / непередбачення думок, дій, почуттів: Інформаційна війна **передбачає**, що будь-яке обговорення теми вже є вигідним тому, хто цю тему піднімає (“Київ”, 27.11.2009).

8. Речення зі значенням упевненості, безсумнівності, переконання, ствердження: Я сьогодні **переконана**, що ми повинні були закінчити всі переговори ще тоді, наступного дня після виборів, вийти на ту прес-конференцію, оголосити про створення демократичної коаліції й використати другий після помаранчевої революції шанс, який дала нам Україна (“Київ”, 30.12.2007); Ніхто не **сумнівався**, що за помахом чарівної кінцівки Чечетова законопроект буде ухвалено (“Дзеркало тижня”, 15.09.2012); Деякі особи в мері **впевнені**, що “не випадково русалонька зникла тоді, коли парк переходив з одних рук в інші” (“Київ”, 22.09.2007); Гаджієв **стверджував**, що на поведінку людей набагато більше можуть вплинути не так дії уряду, політичних партій і діячів, як панівна в суспільстві система символіки, що орієнтує людей на конкретний тип соціальних відносин (“Київ”, 13.07.2010).

У мові газетної преси, за нашими спостереженнями, є частовживаними з’ясувальні складнопідрядні конструкції з опорними словами зі значенням **знання / незнання**.

До цієї групи речень відносять структури з опорними компонентами, що об’єднані семою “знати”, яка означає обізнаність у чомусь; наявність відомостей про когось, щось [4, т. 3, 641], а також процес отримання інформації. Це лексеми *знати, дізнатися, довідатися, пронюхати, відомо* та їх граматичні форми. Цілком логічно віднести до цього типу опорних компонентів указані вище слова з заперечною часткою *не*, оскільки значення поняття “знання” передбачає як наявність, так і цілковиту відсутність потрібних відомостей, інформації, даних.

Деякі дослідники опорним компонентом цієї групи речень визнають тільки лексему *знати / не знати* і пояснюють це тим, що процес отримання знань є завершеним, і особа, про яку йдеться, має їх у повному обсязі. Проте ми не можемо погодитися з цим твердженням, оскільки вважаємо лексеми *дізнатися, довідатися, пронюхати, відомо / невідомо* синонімічними до лексеми *знати / не знати* і не відносимо конструкції з цими предикатами до речень із семантикою судження.

Обстежений нами фактичний матеріал дає підстави виокремити серед з’ясувальних складнопідрядних конструкцій з опорними словами зі значенням знання / незнання такі утворення:

1. Речення з семантикою цілковитої впевненості у фактах, подіях: *Знаєте, я завжди заздалегідь **знала**, що вигадають, як образять* (“Київ”, 13.12.2008); *Я твердо **знала**, що така моя робота досить скоро завершиться відставкою, але я не готова була міняти принципи на посади* (“Київ”, 30.12.2007); *Тож*

Західна Україна тепер добре **знала**, що її чекає, яку саме “свободу” несе Червона армія (“Київ”, 19.10.2010).

2. Речення зі значенням володіння певною інформацією: *Я **знала**, що до ювілею в Національному художньому музеї України буде велика ретроспективна виставка (“Віче”, 16.09.2010); Хоча, як виявилось, **знала**, що до саркофага повернули лише один кістяк (“Дзеркало тижня”, 13.04.2012); Всім **відомо**, що зміни до Конституції передбачають голосування на двох чергових сесіях Верховної Ради (“Київ”, 30.05.2009).*

3. Речення, семантика яких характеризується повною відсутністю потрібної інформації: *Рішення президента про заборону повернення кораблів ЧФ до Севастополя викликало паніку в зарубіжній публіці, яка не **знала**, як в Україні виконуються укази президента (“Київ”, 15.08.2009); Складалося враження, що ЦВК інколи не **знала**, як їй вплинути на роботу київських окружкомів (“Дзеркало тижня”, 15.09.2012); Ніхто не **знає**, скільки в кого нині землі (“Київ”, 23.06.2007).*

4. Речення, що дають знання про напрямок пересування, переміщення, місцезнаходження об'єкта або прагнення їх отримати: *Кожен громадянин України, незалежно від місця проживання, **знає**, де можна зіграти на гральних автоматах, не виходячи за межі рідного селища (“Київ”, 26.08.2006).*

5. Речення зі значенням повідомлення, доведення до відома: *Ти **знаєш**, що коли ми храм Олександра Невського відновлювали, нам люди і з єврейської громади теж допомагали (“Дзеркало тижня”, 12.05.2012); Але ж ви не гірше за нас **знаєте**, що законодавці теж люди, й у своїх рішеннях завжди залишають “кватирки” (“Київ”, 16.02.2008).*

6. Речення з семантикою знання / незнання суб'єкта, як поводитися в певній ситуації: *Головне, щоб дитина точно **знала**, що це її територія і що вона недоторканна – тоді в неї формуватиметься й відповідне до неї ставлення (“Київ”, 11.11.2007); Ви **знаєте**, що по телефону стосунків не налагоджують (“Київ”, 20.08.2005).*

7. Речення з семантикою отримання певної інформації: *Завдяки розслідуванню ГПУ лише сьогодні ми **дізнались**, що в тих складних умовах прем'єр Тимошенко використала частину “коштів Кіотського протоколу” на покриття дефіциту Пенсійного фонду (“Київ”, 24.12.2010); Тим часом стало **відомо**, що Васильківська міжрайонна прокуратура порушила кримінальну справу за фактом внесення службовими особами Глевахівської селищної ради до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей та видачі неправдивих документів за ознаками злочину (“Київ”, 05.12.2009); І вже потім **дізнався**, що таким чином деякі греки просто економлять на робочій силі (“Київ”, 17.04.2004).*

8. Речення, що мають значення знання причини, умови дії, вчинків об'єкта: *З самого початку я **знала**, навіщо я йду в команду Віктора Януковича (“Київ”, 16.11.2010); Нам було б важливо **знати**, яким чином в Угорщині населення мотивується до здорового способу життя (“Київ”, 16.02.2007).*

Семантичних різновидів з'ясувальних конструкцій зі значенням **висновку**, **рішення** в газетній публіцистиці спостережено небагато. Опорними словами

головної частини в них виступають лексеми зі значенням узагальнення, підсумку, вирішення: *азначати, підкреслювати, показувати, означати, свідчити, засвідчити, встановлювати, відзначати, визначати, вирішувати* тощо.

3-поміж з'ясувальних складнопідрядних речень із семантикою висновку, рішення можна виділити такі конструкції:

1. Речення з семантикою підсумку попередніх дій суб'єкта: *Якщо розглянути законодавчу гілку влади, то встановлення взаємних прав для них **означає**, що вони повинні працювати, як галерні раби* ("Київ", 09.12.2009); *Це **означало**, що руки в Петра були остаточно розв'язані для будь-яких церковних експериментів* ("Київ", 20.10.2007).

2. Речення з семантикою попереднього висновку щодо достовірності подій, фактів: *Не буде перебільшенням **стверджувати, що** кардинал – державний секретар – це права рука папи* ("Дзеркало тижня", 14.05.2003); *Однозначно **стверджувати, що** всі поселенці з України перебували у таких умовах на початку свого перебування в країні Клинового Листка, підстав немає* ("Київ", 23.03.2008).

3. Речення з семантикою висновку, зробленого суб'єктом на основі власних спостережень: *Він чітко **визначив**, що тільки парламент може імплементувати рішення референдуму* ("Київ", 25.10.2010); *Запорізький краєзнавець Анатолій Сокур **відмітив**, що більшість дубів у гаї розташовані рядами* ("Дніпропетровськ", 18.09.2008); *При цьому російський міністр освіти **відзначив**, що "потрібно не просто перезавантажити підручники, а змінити їх"* ("Київ", 28.10.2010).

4. Речення з семантикою підсумку стосовно подій, що вже мали місце: *Помаранчева революція **показала**, що, з одного боку, рівень засвоєної демократичності, порівняно з радянським часом, у нас величезний* ("Львів", 11.11.2009); *Друга чеченська кампанія повторно **продемонструвала, що** Російській армії не вистачає професійно підготовлених сухопутних з'єднань, мобільних частин швидкого реагування, сучасних озброєнь та техніки* ("Київ", 19.02.2009).

5. Речення зі значенням висновку, зробленого на основі прочитаного твору: *Весь твір **свідчить, що** Мануїл був видатним богословом і ввічливим співрозмовником, усерйоз зацікавленим у діалозі з мусульманами* ("Київ", 21.05.2008); *Христос ясно **показав** цією притчею, **що** універсальний (загальнолюдський) етичний чинник більш значущий, ніж будь-який інший* ("Київ", 11.05.2009).

6. Речення зі значенням прийняття суб'єктом рішення щодо подальших дій, вчинків: *Але сценарист **вирішив**, що вимагати референдум по НАТО саме сьогодні – оптимальна версія для затягання часу і посилення роздратування електорату* ("Київ", 01.02.2008); *Перешкоджати українській церкві висувати своїх ієрархів і **вирішувати**, за кого їй голосувати, не вправі ніхто* ("Київ", 24.01.2009); *Добрый час, **щоби визначити**, що є для нас найважливішим* ("Київ", 31.10.2009).

7. Речення з семантикою раціонального рішення, яке пропонує суб'єкт у певній ситуації: *Ш. де Голль **відзначив, що** найважливішим є відновлення могутності держави, завдяки миру* ("Дзеркало тижня", 13.03.2008).

Дослідження з'ясувальних складнопідрядних речень показує, що серед граматичних засобів публіцистичного стилю належне місце посідають обрані

нами для вивчення структури. Це свідчить про їхню здатність брати участь у задоволенні вимог двох основних функцій публіцистичного стилю – інформативної і впливової. Семантична організація обстежених нами речень визначається насамперед значенням опорних слів (дієслів з різними відтінками інтелектуальної діяльності) й лексико-семантичним наповненням синтаксичних позицій у структурі предикативних частин.

Література

1. Богатько В. В. Синтаксис і стилістика неповних речень у мові сучасної української періодики : [навч. посібник для спецкурсу] / В. В. Богатько. – Вінниця : Нова книга, 2010. – 176 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Карпенко В. О. Основи професійної комунікації : [посібник для вищих навчальних закладів] / В. О. Карпенко. – К. : Нора-прінт, 2002. – 348 с.
4. Словник сучасної української літературної мови : [в 11 т.]. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

Анотація

У статті виокремлено семантичні різновиди дієслівної лексики, що виступає в ролі опорного компонента головної частини з'ясувальних складнопідрядних речень інтелектуальної діяльності: мислення, судження; знання; висновку, рішення, які найповніше втілюють інформативну функцію газетного стилю.

Ключові слова: з'ясувальні складнопідрядні речення, інтелектуальна діяльність, мислення, судження, знання; висновок, рішення, публіцистичний стиль, газетна публіцистика.

Аннотация

В статье выделены семантические разновидности глагольной лексики, которая выступает в роли опорного компонента главной части изъяснительных сложноподчиненных предложений интеллектуальной деятельности: мышления, суждения; знания; вывода, решения, которые в полной мере реализуют информативную функцию газетного стиля.

Ключевые слова: изъяснительные сложноподчиненные предложения, интеллектуальная деятельность, мышление, суждение, знание, вывод, решения, публицистический стиль, газетная публицистика.

Summary

In the article the semantic varieties of verb vocabulary have been distinguished which are taking the role of the base component of declarative complex sentences of mental activity: thinking, opinion; knowledge; conclusion, decision which realize the informative function of the newspaper style fully.

Keywords: declarative complex sentences, intellectual activity, thinking, opinion, knowledge, conclusion, decision, sociopolitical style, newspaper sociopolitical journalism.

УДК 81'25:821.111

Рябова М. Э.,

доктор философских наук,

Мордовский государственный университет имени Н. П. Огарева

(Саранск, Мордовия)

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ АВТОРСКОЙ МЕТАФОРЫ В ПЕРЕВОДЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ РУССКОЙ И НЕМЕЦКОЙ КАРТИН МИРА

Важное место среди многочисленных проблем современного языкознания занимает исследование лингвистических аспектов переводческого дискурса русской